

Agnieszka Szymańska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0001-9976-0410

Przemoc wobec dziecka: błędy agresji, obojętności oraz ulegania a kształtowanie się osobowości antyspołecznej u kobiet

**Violence against a child: mistakes of aggression, indifference
and submission and the formation of antisocial personality in women**

Abstract: The use of violence against a child is considered to be the cause of the development of an antisocial personality. Three parental mistakes were distinguished: a) aggression, b) indifference, and c) submission to the child, as constituting the feature of violence against a child. The aim of the study was to determine whether there is a relationship between parental violence and girls developing a meta-personality trait typical of antisocial personality, i.e. Disinhibition (Alpha minus), characterized by: high neuroticism, low agreeableness and conscientiousness.

The study was performed on a sample of 402 women aged 34 on average. The study was self-report, retrospective. The women were asked to provide answers about their parents' parenting mistakes and their own personality traits.

The results revealed that aggression, indifference, and submission form a meaningful meta-trait, meaning that they are correlated and therefore often coexist in parenting behavior. The results confirmed theoretical assumptions. People who experienced more aggression, indifference, and submission from their parents as children show higher scores for antisocial personality traits.

Keywords: child abuse, aggression, indifference, submission, antisocial personality, meta-trait Disinhibition (Alpha minus).

Wprowadzenie

Osobowość antyspołeczna zwana również osobowością psychopatyczną i socjopatyczną, to zespół cech charakteryzujących się psychotyzmem, negatywnym afektem, nieprzyjemną aktywacją, dążeniem do władzy, bezdusnością, wykalkulowaniem, arogancją, makiawelizmem, przedmiotowym traktowaniem innych osób, lekceważeniem zasad i reguł społecznych, naruszaniem psychicznych i fizycznych dóbr innych osób (Millon i Davis, 1996). Cecha ta skorelowana jest ze specyficzną konstelacją wymiarów Wielkiej Piątki jakimi są wysoki neurotyzm, niska sumienność oraz niska ugodowość. Konstelacja ta zwana jest w literaturze przedmiotu jako meta-cecha *Rozhamowanie* (Alfa-minus) (Strus, Ciecuch i Rowiński, 2014b).

W literaturze przedmiotu kształtowanie tej cechy wiązane jest z doświadczeniem wrogości, przemocy, obojętności i zaniedbania ze strony opiekunów w dzieciństwie (Millon i Davis, 1996).

Wykorzystując teorię błędów wychowawczych autorstwa Guryckiej dokonano próby zoperacjonalizowania zjawiska przemocy wobec dziecka, a kolejno określenia czy przemoc doświadczona ze strony rodziców w dzieciństwie jest związana z rozwojem cechy osobowości *Rozhamowanie* (Alfa-minus) charakterystycznej dla osobowości antyspołecznej.

W badaniu konstelacja Wielkiej Piątki jaką jest *Rozhamowanie* (Alfa-minus) stanowiła pośredni wskaźnik osobowości antyspołecznej jako jej korelat. Wykorzystanie wskaźników pośrednich jest metodologicznie zasadne, a w przypadku badań sensorywnych, takich jak np. zaburzenia osobowości, może przyczynić się do podniesienia rzetelności badań (Nowak, 2007).

Osobowość antyspołeczna i jej korelaty

Ze względu na wysoki neurotyzm osoby antyspołeczne cechuje niestabilność emocjonalna przejawiająca się skłonnością do obaw, gniewem, zgorzkniałością, pesymizmem, ponurością, nieśmiałością, zawstydzeniem, bezradnością i kruchością, rozdrażnieniem.

Ze względu na niski poziom sumienności osoby antyspołeczne charakteryzuje styl luźny, niedbały, nieuporządkowany, niechlujny, nieformalny, niezależny, nieetyczny, bezcelowy, despotyczny, hedonistyczny, niedbały, pospieszny, nieostrożny oraz nieprzestrzeganie norm społecznych.

Ze względu na niską ugodowość osoby antyspołeczne są sceptyczne, cyniczne, paranoiczne, przebiegłe, manipulacyjne, oszukańcze, skąpe, chciwe, wyzyskujące innych, waleczne, agresywne, pewne siebie, chełpliwe, arogantkie, twarde, bezduszne, bezwzględne.

Prowadzone badania wykazały, że cecha *Rozhamowanie* (Alfa-minus) związana jest z arogancją i wykalkulowaniem, cenieniem wartości typu władza nad ludźmi i zasobami, nieprzyjemną aktywacją, negatywnym afektem i psychotyzmem (Strus i Ciecuch, 2017).

Podsumowując, osoba antyspołeczna jest rozhamowana, agresywna, ma antagonistyczny stosunek do ludzi a także norm i zobowiązań społecznych. Bywa kłótliva, skłonna do gniewu i irytacji, gdyż nie umie kontrolować agresji. Charakteryzuje ją zawiść i dążenie do odwetu. Pożąda władzy i wykorzystuje ją przeciwko innym ludziom. Stara się za wszelką cenę kontrolować innych (wymusza na nich podporządkowanie szantażami i psychicznym znęcaniem się) i równocześnie sama chełpi się niezależnością i niepodporządkowaniem żadnym normom i zewnętrznej kontroli.

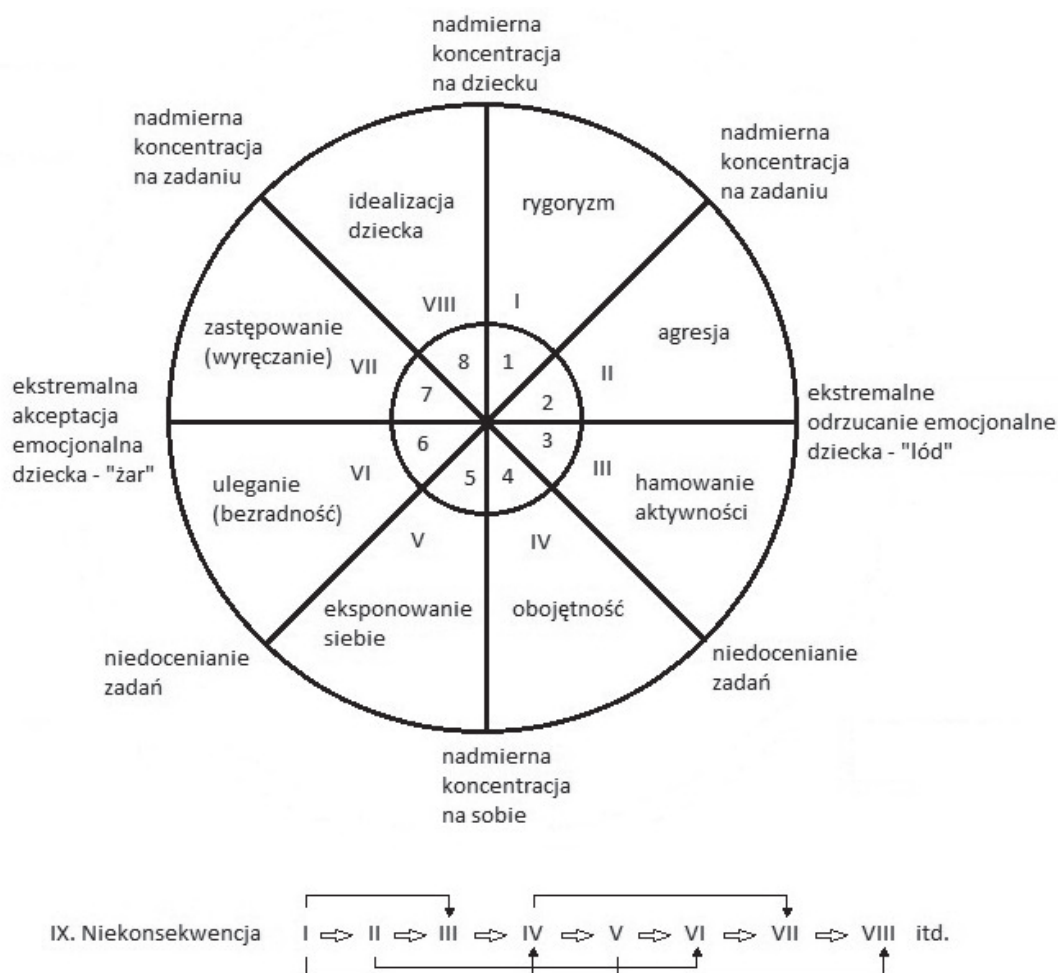
Przemoc wobec dziecka: agresja, obojętność i uleganie dziecku

Z rozwojem osobowości antyspołecznej związane jest doświadczanie przemocy i zaniedbania w dzieciństwie. Przemoc rozumiana jest jako celowe zadawanie dziecku cierpienia poprzez naruszanie jego fizycznych i psychicznych granic. Najczęściej wiąże się z aktami agresji i obojętności (Gurycka, 1990). Może również być przeplatana uleganiem dziecku, aby złagodzić poczucie winy rodzica, stąd jest zjawiskiem dość złożonym. Za przyczynę stosowania agresji wobec dziecka Gurycka uważała spostrzeganie go przez rodzica jako nadmiernie zagrażającego rodzicowi, który stosuje wobec dziecka agresję w samoobronie przed nim (Gurycka, 1990). Koło błędów wychowawczych Guryckiej prezentuje Rycina 1.

Obojętność jest brakiem zainteresowania dzieckiem i jego sprawami. Z kolei uległość polega na demonstrowaniu przed dzieckiem własnej bezradności, uleganiu żądaniom dziecka oraz rezygnacją ze stawianych mu wymagań. W przypadku obojętności reprezentacja dziecka polega na spostrzeganiu go jako zbyt obciążającego rodzica, przed którym rodzic musi się bronić. W przypadku ulegania polega na spostrzeganiu sytuacji wychowawczej jako nadmiernie trudnej dla dziecka i zagrażającej mu (Gurycka, 1990). Doświadczenia rodzica wobec dziecka są więc skrajne: z jednej strony rodzic boi się dziecka więc go atakuje, z drugiej spostrzega je jako słabe i zagrożone, więc mu ulega.

Dziecko doświadczające agresji miota się między lękiem a złością. Rodzic okazujący dziecku agresję również przeżywa skrajne stany wobec niego. Sprawiają one, że jego zachowania wobec dziecka stają się niespójne, niejednolite. Raz surowe i karzące, wręcz brutalne, za chwile potrafią przedrodzić się w stan bezradności i zrzucania na dziecko winy, lub tłumaczenie

się przed nim itp. Przemoc wobec dziecka nie jest zjawiskiem jednolitym w sensie zachowania rodzica. Towarzyszą jej postawy skrajne. Rodzic potrafi zbić dziecko a potem się rozpląkać aby za chwilę znowu obrzucać dziecko winą za jego zachowanie, twierdząc, że jest trudne i rodzic sobie z nim nie radzi (Szymańska i Aranowska, 2016).

Rycina 1. Koło błędów wychowawczych i błąd niekonsekwencji. Na podstawie Gurycka, A. 1990, *Błąd w wychowaniu*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, s. 78.

Przemoc wobec dziecka a kształtowanie się osobowości antyspołecznej

Te skrajne zachowania wobec dziecka wpływają na jego doświadczenia. Dziecko boi się rodzica, który przeraża go swoją brutalnością, ale odczuwa też złość za to jak jest traktowane. Obrażane i upokarzane, obrzucane winą za zachowanie swojego kata przeżywa ból i rozpacz. Jednak ciągłe ataki sprawiają, że nie może za długo przeżywać uczuć związanych z kruchością i bezradnością. Musi kontrolować sytuację, w której może ponownie zostać przez rodzica zaatakowane. Dziecko tłumi więc uczucia bólu, smutku,

bezradności, kruchości. Kontrola i złość dają mu energię do poradzenia sobie z trudną sytuacją. W ten sposób odkrywa swoją siłę i odporność. Od małego uczy się kontrolować swoją słabość i bezradność poprzez złość i agresję.

Dziecko doświadcza w relacji z rodzicem również zachowań związanych z przeżywaną przez rodzica bezradnością, która manifestuje się uległością. Rodzic, który przed chwilą zbił dziecko, aby po chwili obrzucać je wyzwiskami i przypisywać mu winę, obraża poczucie wartości dziecka. Może ono w takiej sytuacji odczuwać głęboką pogardę do rodzica, który będąc katem robi z siebie ofiarę. Rodzic prezentujący takie zachowania traktuje dziecko w sposób totalnie niepoważny: najpierw bije je, kolejno obrzuca winą, a potem histeryzuje jakby to on był ofiarą. Dziecku nie pozostaje nic innego, jak patrzeć na cyrk odstawiany przez rodzica i gardzić nim. Dostrzega również, że agresja związana jest ze słabością. Spostrzega swojego kata jako osobę słabą, która choć krzywdzi, sama również może zostać skrzywdzona. Obserwacja ta ma niebagatelne znaczenie dla rozwijania cech makiawelistycznych. Dziecko złe, pozbawione poczucia godności i szacunku, chce się odegrać, zemścić, ale chce również nie dopuścić do sytuacji, w której to ono padnie ofiarą agresji po raz kolejny.

Dziecko uczy się więc kontrolować swoje otoczenie zyskując władzę, która da mu siłę do obrony przed potencjalnymi katami. Zdobywać ją będzie albo ćwicząc na siłowni mięśnie, albo stając się podwórkowym cwaniakiem. Równocześnie złość, jaką odczuwa (a która z czasem generalizuje się na inne osoby nie tylko na rodzica – kata) sprawia, że dziecko ćwiczy jak swoją pozyskaną władzę użyć przeciwko innym ludziom.

Benjamin zauważa, że doświadczona w dzieciństwie przemoc wyjaśnia agresję przyszłych osób antyspołecznych, ale nie niechęć wobec zewnętrznej kontroli. Tą niechęć Benjamin wiąże w sposób konieczny z doświadczaniem rygoryzmu ze strony rodziców (Millon i Davis, 1996). Jednak analiza doświadczenia dziecka podważa ten argument. Dziecko poddane kontroli rodzicielskiej, podczas której doświadcza bicia, lekceważenia i naruszania swojej godności kształci niechęć wobec zewnętrznej kontroli, którą utożsamia z sytuacją traumatyczną.

Równocześnie osoba antyspołeczna potrzebuje kontrolować swoje otoczenie i pozyskiwać władzę, aby być silną i chronić siebie. Eliminuje ze swojego otoczenia osoby, które jej zagrażają lub które ją odrzuciły. Za wszelką cenę unika sytuacji bycia kontrolowanym przez innych, bo kojarzą jej się one z byciem słabą i bitą ofiarą znęcania się.. Wszystkie mechanizmy obronne chronią ją przed dziecięcą traumą. Atakuje i kontroluje innych, aby uniknąć

przeżywania tego czego przeżywać nie umie – bycia słabą, czasem bezradną i podatną na skrzywdzenie.

Metoda

Cel badania i hipotezy

Celem badania było określenie, w jakich zależnościach pozostają błędy rodzicielskie: agresja, obojętność i uleganie dziecku, z rozwojem cech antyspołecznych u kobiet. W badaniu starano się udzielić odpowiedzi na następujące trzy główne pytania badawcze i hipotezy:

1. Czy doświadczenie przemocy ze strony matek wobec ich córek, gdy były dziećmi współwystępuje z silniej rozwiniętymi cechami antyspołecznymi u ich dorosłych córek?
2. **H1:** Doświadczenie przemocy ze strony matek wobec ich córek, gdy były dziećmi współwystępuje z silniej rozwiniętymi cechami antyspołecznymi u ich dorosłych córek.
3. Czy doświadczenie przemocy ze strony ojców wobec ich córek, gdy były dziećmi współwystępuje z silniej rozwiniętymi cechami antyspołecznymi u ich dorosłych córek?
4. **H2:** Doświadczenie przemocy ze strony ojców wobec ich córek, gdy były dziećmi współwystępuje z silniej rozwiniętymi cechami antyspołecznymi u ich dorosłych córek.
5. Czy doświadczenie przemocy ze strony jednego z rodziców jest wystarczające do kształtowania się cech antyspołecznych. Czy wpływ drugiego rodzica przyjmującego postawy poprawne ma wpływ korektywny?
6. **H3:** Doświadczenie przemocy ze strony jednego z rodziców jest niewystarczające do kształtowania się cech antyspołecznych.

Zgoda Komisji ds. Etyki Badań

Wszystkie procedury przeprowadzane w ramach badań z udziałem ludzkich uczestników były zgodne ze standardami etycznymi. Badanie naukowe uzyskało aprobatę Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Instytutu Psychologii Wyższej Szkoły Administracji Publicznej w Białymstoku. Badanie miało charakter anonimowy, osoby badane nie otrzymywały gratyfikacji za wzięcie udziału w badaniu, w każdej chwili mogły zrezygnować z wzięcia udziału w badaniu.

Procedura badawcza i próba badana

Badanie zostało przeprowadzone drogą internetową.

Z listy przedszkoli opracowanej przez Kuratorium Oświaty dla każdego województwa, wylosowano przy pomocy operatora $k = 2$ przedszkola, które kolejno poinformowano o możliwości wzięcia udziału w badaniach. W tym celu kontaktowano się z dyrekcją przedszkoli. Dyrekcje rozsyłały rodzicom wiadomość drogą mailową lub wywieszały na tablicy ogłoszeń plakat z informacją o badaniu.

Przed przystąpieniem do badań osoby badane zostały poinformowane o warunkach badania, o czasie trwania badania, o sposobie wypełniania ankiet. Tuż przed przystąpieniem do badań matki były proszone, aby pomyślały o swoim dziecku, które jest w wieku przedszkolnym i do końca badań odpowiadały tylko na temat tego dziecka. Procedura ta chroniła przed krzyżowością odpowiedzi wówczas, gdy kobieta posiadała więcej niż jedno dziecko. Badani w większości poświęcali 70 minut na udzielenie odpowiedzi na wszystkie pytania badawcze (program kontrolował długość odpowiadania na pytania).

W badaniu udział wzięły 402 matki dzieci w wieku przedszkolnym (3 do 6 lat). W zbiorze nie było żadnych braków danych.

Przedział wieku matek wynosił od 21 do 50 lat z najliczniejszą reprezentacją osób między 28. a 39. rokiem życia. Dominanta wyniosła 34 lata a mediana 33 lata. 84,8% osób badanych miało wyższe wykształcenie, 14,7% matek miało wykształcenie średnie a 0,4% wykształcenie podstawowe i zawodowe. W badaniu brały udział głównie kobiety dobrze wykształcone. Raport Eurostatu ujawnia, że w polskiej populacji 46,5% kobiet między 30. a 34. rokiem życia posiada wyższe wykształcenie. W badaniu udział wzięło więcej wykształconych osób niż można by tego oczekiwać.

Osoby badane pochodziły głównie z dużych miast (43,8%), z mniejszych i małych miast (37,1%) oraz 19,1% a z obszarów wiejskich. W próbie znalazła się porównywalna liczba matek dziewcząt i chłopców, matek dzieci 3, 4, 5 i 6-ście letnich. Rozkład frekwencji płci dzieci w poszczególnych grupach wiekowych rozkładał się równomiernie, innymi słowy w każdej grupie wiekowej była podobna liczba matek dziewcząt i chłopców.

Prawie 82,6% dzieci matek z badanej próby pobierało naukę w przedszkolach. Pozostałe 17,4% dzieci uczonych było przez rodzica, babcie lub guwernantkę w domu. Niewielka część dzieci pobierała naukę w szkołach.

Prawie 36% dzieci było jedynakami a 48% posiadało jedno rodzeństwo. Pozostałe 16% dzieci miało więcej niż jedno rodzeństwo. Prawie 82% dzieci, do których matki odnosiły się w swoich wypowiedziach było najstarsze a 12,2

% drugie pod względem starszeństwa w rodzinie. Pozostałych 5,8% dzieci było trzecie lub dalsze w kolejności urodzenia.

Rejestr zmiennych i narzędzia pomiaru

Do zbadania przemocy wobec dziecka użyto Kwestionariusza Percepcji Ucznia opracowanego przez Gurycką skalę służącą do oceny błędów wychowawczych swoich rodziców (lub nauczycieli) (Gurycka, 1990). Przemoc była operacjonalizowana przy pomocy trzech zmiennych: agresji, obojętności oraz uleganiu dziecku.

Agresja wobec dziecka – polega na słownym, fizycznym lub symbolicznym atakowaniu dziecka i poniżaniu go. Zmienna została zoperacjonalizowana przy pomocy itemów dla skali agresji. Rzetelność skali według współczynnika CR Jöreskoga wyniosła: dla matek 0,769, dla ojców 0,734, dla ojców i matek razem 0,721.

Obojętność wobec dziecka - polega na braku zainteresowania dzieckiem, jego sprawami a także problemami. Zmienna została zoperacjonalizowana przy pomocy itemów dla skali agresji. Rzetelność skali według współczynnika CR Jöreskoga wyniosła: dla matek 0,932, dla ojców 0,902, dla ojców i matek razem 0,925.

Uleganie dziecku - polega na spełnianiu zachcianek dziecka, demonstrowaniu własnej bezradności, uleganie żądaniom dziecka oraz rezygnacji ze stawianych mu wymagań. Reprezentacja dziecka, która przyczynia się do powstania tego błędu polega na spostrzeganiu sytuacji wychowawczej jako nadmiernie trudnej dla dziecka i zagrażającej mu. Zmienna została zoperacjonalizowana przy pomocy itemów dla skali agresji. Rzetelność skali według współczynnika CR Jöreskoga wyniosła: dla matek 0,550, dla ojców 0,477, dla ojców i matek razem 0,532.

Rozhamowanie (Alfa minus) – osoba posiadająca tą cechę przejawia tendencje antyspołeczne. Jest rozhamowana, agresywna i posiada antagonistyczny stosunek do ludzi a także norm i zobowiązań społecznych. Bywa kłótniwa, skłonna do gniewu i irytacji. Pomiaru zmiennej dokonano przy użyciu *Kwestionariusza Osobowości CPM-Q-SF* (Strus i Ciecuch, 2017). Rzetelność skali *Rozhamowanie* według współczynnika CR Jöreskoga wyniosła: 0,815.

Metody analizy danych

W badaniu wykorzystano trzy metody analizy danych, które umożliwiły udzielenie odpowiedzi na stawiane pytania badawcze.

Konfirmacyjna analiza czynnikowa. To metoda analizy czynnikowej służąca do testowania przynależności pozycji do skal zgodnie z założoną na poziomie teoretycznym strukturą (Aranowska, 1996). W badaniu została

wykorzystana do sprawdzenia czy agresja, obojętność oraz uleganie dziecku przez rodzica tworzą meta-cechę (Szymańska, 2016). Obliczenia wykonano w programie AMOS.

Uogólniona analiza skupień k-średnich. Przeprowadzona została przez algorytmy data mining (Elder et al., 2012; Szymańska, 2017). Jej celem było odnalezienie w zbiorze kobiet, które posiadały podobne wyniki w zakresie agresji, obojętności oraz ulegania przez rodziców doświadczanych przez nie w dzieciństwie oraz ich cech osobowości w zakresie *Rozhamowania osobowości* (Alfa Minus). Analiza dokonywała klasyfikacji w taki sposób, aby wewnątrz skupień znalazły się osoby jak najbardziej do siebie podobne (mała wariancja wewnątrzgrupowa) oraz jak najbardziej różne między skupieniami (duża wariancja międzygrupowa) w zakresie analizowanych zmiennych. Różnica między wariancjami obliczana były przez algorytmy w procedurze ANOVA. Obliczenia wykonano w programie STATISTICA.

Dopasowanie krzywej modelowej do danych. Jest to metoda polegająca na określeniu dopasowania do siebie krzywej modelowej (teoretycznej) i co najmniej jednej krzywej empirycznej (Aranowska, 1989). Założenie leżące u podłoża tej metody jest podobne jak założeń weryfikujących dopasowanie modeli przy pomocy układów równań strukturalnych (Hair et al., 2006). Jeżeli krzywa modelowa dopasowana jest do krzywej empirycznej stwierdza się jej poprawność na poziomie teoretycznym.

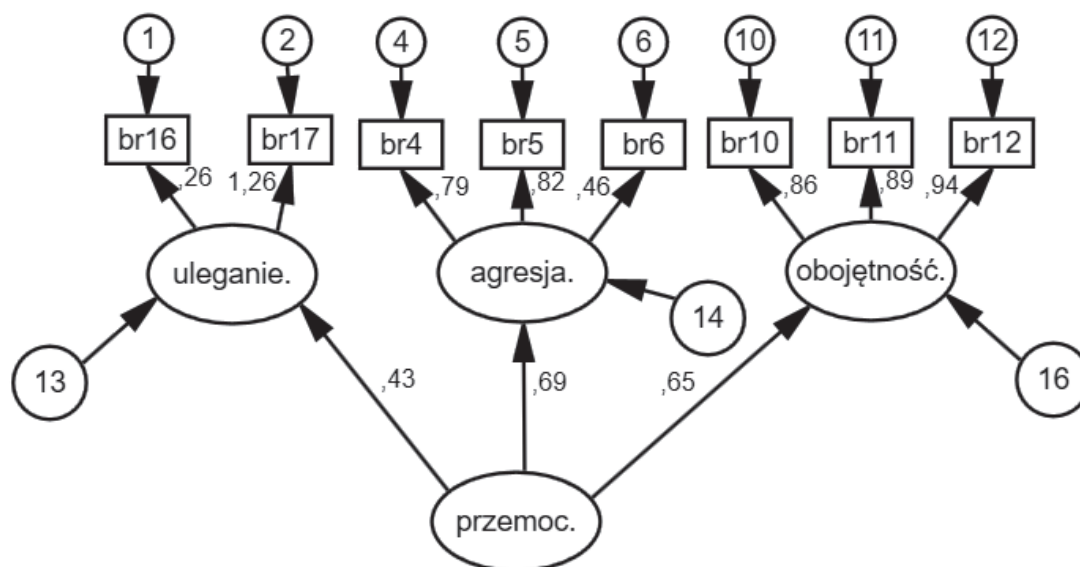
Testowanie dopasowania krzywej przebiega w trzech etapach opracowanych przez Aranowską i Szymańską:

1. **Konstrukcji krzywej modelowej** tj. nadaniu normalizowanych średnich dla przewidywanych wartości zmiennych budujących krzywą modelową. Przyjmuje się, że średnie normalizowane od 0 do 0,4 określają wartości niskie, od 0,4 do 0,7 umiarkowane, od 0,7 do 1 wysokie. W ten sposób wykreślono krzywą modelową zaprezentowaną na Rycinie 2.
2. Poddaniu wyników pochodzących od osób badanych analizie skupień przeprowadzanych przez algorytmy data mining tzw. Generalised k-means cluster analysis prowadzącej do wyłonienia skupień osób w zbiorze ze względu na ich podobieństwo w zakresie analizowanych zmiennych i zaprezentowaniu wyników w postaci krzywej empirycznej.
3. Sprawdzeniu dopasowania obu krzywych (modelowej i empirycznych) przy pomocy wzorów Aranowskiej określających bliskość krzywych η - Aranowskiej i ζ - Aranowskiej. Oba współczynniki

zostały oprogramowane w pakiecie *CurveFit* programu R przez Szymańską.

Wyniki

Konfirmacyjna Analiza Czynnikowa (estymator największej wiarygodności) wykazała, że skale Agresji, Obojętności i Ulegania tworzą sensowną w sensie psychometrycznym meta-cechę. Mają dobrą rzetelność i procent wyjaśnionej zmienności. Skala Agresji i Obojętności na poziomie podwyższonym, ale nadal przeciętnym są powiązane z meta-cechą nadrzędną jaką jest *przemoc* (Rycina 3). Ich ładunki czynnikowe wynoszą: $\lambda_{\text{agresja}} = 0,69$ i $\lambda_{\text{obojętność}} = 0,65$. Skala Uległości powiązana jest z meta-cechą na poziomie przeciętnym $\lambda_{\text{uległość}} = 0,43$. Na podstawie siły ładunków czynnikowych trzeba stwierdzić, że rzetelność zmiennej *przemoc* wynosi $CR = 0,620$. Model posiada dobre dopasowanie do danych (Rycina 3). Dla RMSEA wartości poniżej 0,08 przyjęto jako ukazujące dopasowanie modelu (Browne i Cudeck, 1993). Dla CFI wartości powyżej 0,9 – jako ukazujące dopasowanie modelu (Raykov i Marcoulides, 2000). Dla kryterium χ^2/df wartości poniżej 2,5 (Hair i in., 2006). Miary CFI, RMSEA oraz χ^2/df wskazują na dopasowanie modelu.

Rycina 2. Wyniki konfirmacyjnej analizy czynnikowej dla meta-cechy *przemoc* wobec dziecka $\chi^2(17) = 30,946$, $p = 0,020$; $\chi^2/df = 1,820$; CFI = 0,990; RMSEA = 0,045.

Źródło: Opracowanie własne

Dla zmiennej obserwowalnej br17 wartość lambdy wyniosła $\lambda = 1,23$ i przekroczyła wartość 1. Nie jest to błąd. Otrzymane rozwiązanie jest ukośne a ładunki czynnikowe są regresjami a nie korelacjami (ukośność tego

rozwiązania wynika wprost z założeń teoretycznych modelu koła błędów wychowawczych Guryckiej). Nie było zatem ortogonalizowane. Jak podaje Jöreskog, twórca modeli strukturalnych przekroczonego wartości jakiegokolwiek współczynnika w rozwiązaniu wystandaryzowanym układów równań strukturalnych powyżej 1 w takim przypadku nie oznacza występowania błędu w modelu, natomiast może wskazywać np. na silne skorelowanie zmiennych.

Przywołując Joreskoga: „Powszechnym nieporozumieniem jest to, że współczynniki w całkowicie wystandaryzowanym rozwiązaniu muszą być mniejsze od jedności, a jeśli tak nie jest, to coś jest nie tak. Jednakże tak nie jest. (...) Przez współczynnik wystandaryzowany rozumiem dowolny oszacowany współczynnik w relacji pomiarowej lub strukturalnej w rozwiązaniu całkowicie wystandaryzowanym. (...) Nieporozumienie wynika prawdopodobnie z klasycznej eksploracyjnej analizy czynnikowej, gdzie ładunki czynnikowe są korelacjami, jeśli analizuje się macierz korelacji, a czynniki są wystandaryzowane i nieskorelowane (ortogonalne). Jeśli jednak czynniki są skorelowane (ukośne), ładunki czynnikowe są współczynnikami regresji, a nie korelacjami i jako takie mogą być większe niż jeden. (...) Należy zatem pamiętać, że wystandaryzowany współczynnik 1,04, 1,40 czy nawet 2,80 niekoniecznie oznacza, że coś jest nie tak, chociaż, jak zobaczymy, może sugerować, że istnieje wysoki stopień współliniowości w danych.” (Jöreskog, 1999).

W badaniu nie wykorzystywano indeksów modyfikacji w celu zmniejszenia obecności współliniowości, jak podaje Deegan:

„Modyfikując modele po prostu w celu zmniejszenia obecności współliniowości i/lub pozbycia się z modelu współczynników wystandaryzowanych większych niż jeden analityk ryzykuje błędnymi skutkami błędu specyfikacji modelu (patrz na przykład Deegan 1974, 1976). Takie zachowanie należy uznać za najbardziej szkodliwe, ponieważ obecność współliniowości w modelu nie powoduje błędów oszacowania współczynników.” (Deegan, 1978, s. 887).

Uogólniona analiza skupień k-średnich. Algorytmy ujawniły istnienie w zbiorze czterech skupień wyłonionych ze względu na analizowane zmienne.

Do skupienia pierwszego algorytmy zaklasyfikowały 27,4% badanej próby. Charakteryzowały je najwyższe wyniki w zakresie doświadczenia obojętności ze strony obydwójga rodziców.

Do drugiego skupienia algorytmy zaklasyfikowały 21,9% badanej próby. Charakteryzował je najwyższy poziom doświadczonej agresji i obojętności ze strony obydwójga rodziców. Grupa ta posiadała najwyższe wyniki w zakresie cechy osobowości *Rozhamowanie* (Alfa minus).

Do skupienia trzeciego algorytmy zaklasyfikowały 26% badanej próby. Osoby te doświadczyły bardzo mało błędów ze strony matek natomiast doświadczyły bardzo wysokiej obojętności ze strony ojców. Grupa ta miała drugi co do wielkości wynik w zakresie *Rozhamowanie* (Alfa minus).

Do czwartego skupienia algorytmy zaklasyfikowały 24% badanej próby. Charakteryzowały się najniższymi wynikami w zakresie wszystkich błędów oraz najniższymi wynikami w zakresie cechy osobowości *Rozhamowanie* (Alfa minus).

Dopasowanie krzywej modelowej do danych.

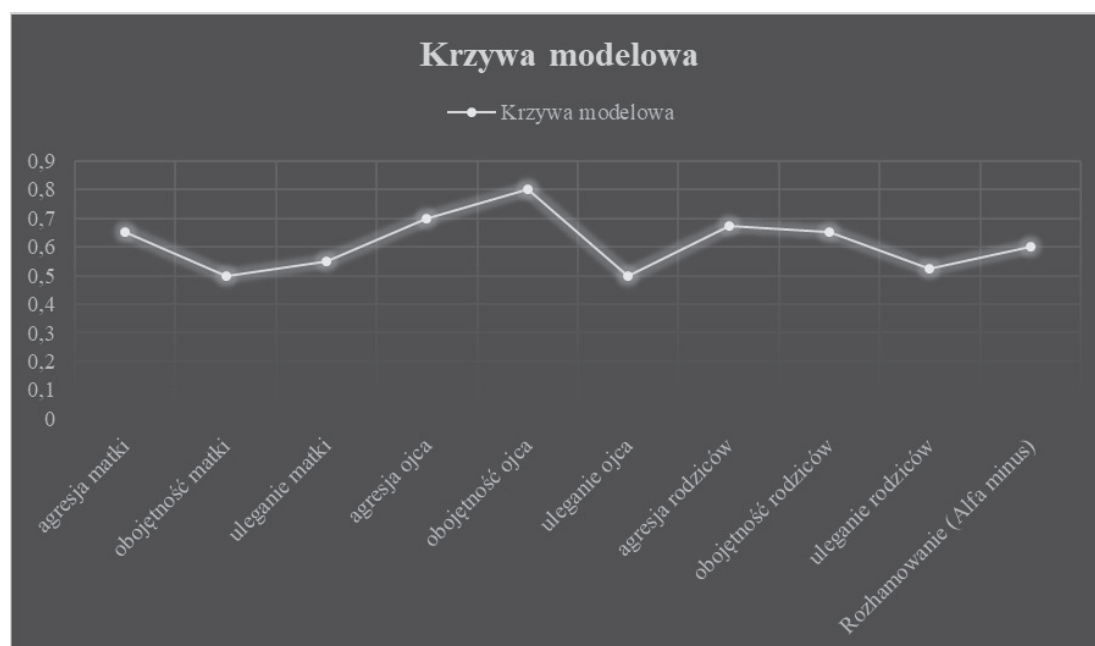
W ostatnim kroku analiz sprawdzono dopasowanie krzywej modelowej do czterech krzywych wykreślonych przez algorytmy data mining w analizie skupień. Skupienia te zostały opisane we wcześniejszym rozdziale.

Krzywa modelowa 1 (oznaczona symbolem C) przyjęła wartości:

$$C_{\text{agresja matki}} = 0,65; C_{\text{obojętność matki}} = 0,5; C_{\text{uleganie matki}} = 0,55; C_{\text{agresja ojca}} = 0,7;$$

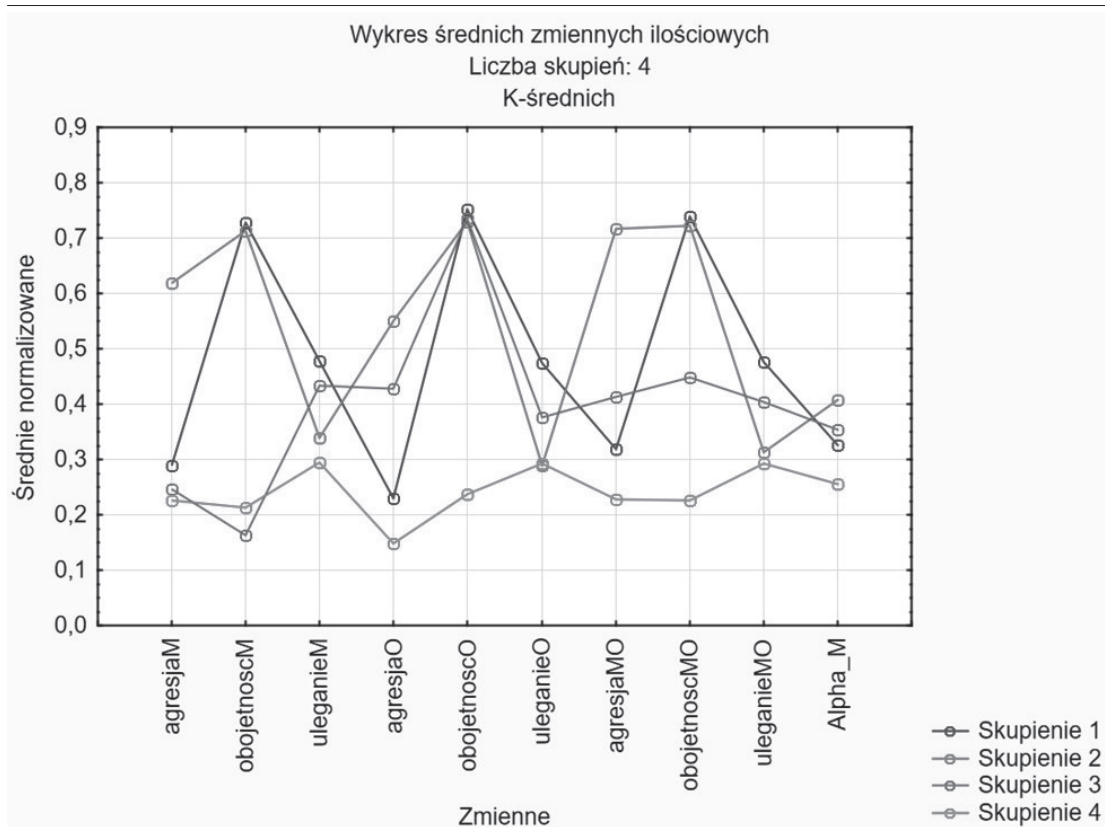
$$C_{\text{obojętność ojca}} = 0,8; C_{\text{uleganie ojca}} = 0,5; C_{\text{agresja rodziców}} = 0,675; C_{\text{obojętność rodziców}} = 0,65;$$

$$C_{\text{uleganie rodziców}} = 0,525; C_{\text{Rozhamowanie (Alfa Minus)}} = 0,6$$

Rycina 3. Model teoretyczny krzywej modelowej

Źródło: Opracowanie własne

Rycina 4. Wyniki analizy skupień dla agresji, obojętności i ulegania dziecku oraz cechy Rozhamowania (Alfa Minus)
Źródło: Opracowanie własne

Krzywa empiryczna 1, odpowiadająca skupieniu pierwszemu – Rycina 5, (oznaczona symbolem x) przyjęła wartości:

$$x_{\text{agresja matki}} = 0,29; x_{\text{obojętność matki}} = 0,72; x_{\text{uleganie matki}} = 0,48; x_{\text{agresja ojca}} = 0,23; x_{\text{obojętność ojca}} = 0,75; x_{\text{uleganie ojca}} = 0,48; x_{\text{agresja rodziców}} = 0,31; x_{\text{obojętność rodziców}} = 0,74; x_{\text{uleganie rodziców}} = 0,48; x_{\text{Rozhamowanie (Alfa Minus)}} = 0,32$$

Krzywa empiryczna 2, odpowiadająca skupieniu drugiemu – Rycina 5, (oznaczona symbolem y) przyjęła wartości:

$$y_{\text{agresja matki}} = 0,62; y_{\text{obojętność matki}} = 0,71; y_{\text{uleganie matki}} = 0,34; y_{\text{agresja ojca}} = 0,55; y_{\text{obojętność ojca}} = 0,73; y_{\text{uleganie ojca}} = 0,3; y_{\text{agresja rodziców}} = 0,72; y_{\text{obojętność rodziców}} = 0,72; y_{\text{uleganie rodziców}} = 0,31; y_{\text{Rozhamowanie (Alfa Minus)}} = 0,41$$

Krzywa empiryczna 3, odpowiadająca skupieniu trzeciemu – Rycina 5, (oznaczona symbolem z) przyjęła wartości:

$$z_{\text{agresja matki}} = 0,25; z_{\text{obojętność matki}} = 0,16; z_{\text{uleganie matki}} = 0,43; z_{\text{agresja ojca}} = 0,42; z_{\text{obojętność ojca}} = 0,73; z_{\text{uleganie ojca}} = 0,38; z_{\text{agresja rodziców}} = 0,41; z_{\text{obojętność rodziców}} = 0,43; z_{\text{uleganie rodziców}} = 0,4; z_{\text{Rozhamowanie (Alfa Minus)}} = 0,35$$

Krzywa empiryczna 4, odpowiadająca skupieniu czwartemu – Rycina 5, (oznaczona symbolem b) przyjęła wartości:

$$b_{\text{agresja matki}} = 0,23; b_{\text{obojętność matki}} = 0,22; b_{\text{uleganie matki}} = 0,29; b_{\text{agresja ojca}} = 0,15; b_{\text{obojętność ojca}} = 0,23; b_{\text{uleganie ojca}} = 0,3; b_{\text{agresja rodziców}} = 0,23; b_{\text{obojętność rodziców}} = 0,23; b_{\text{uleganie rodziców}} = 0,29; b_{\text{Rozhamowanie (Alfa Minus)}} = 0,26$$

W pakiecie CurveFit programu R wykonano obliczenia z wykorzystaniem współczynnika ζ – Aranowskiej¹.

Krzywe są zbieżne tzn. tożsame gdy wartość współczynnika ζ – Aranowskiej przyjmuje wartość 1, natomiast wszystkie uzyskane wartości w przedziale $<0,1>$ oznaczają, że krzywe się zbiegają (Aranowska, 1989). Jak widać najbardziej podobna do krzywej modelowej jest krzywa skupienia drugiego, a kolejno pierwszego. Krzywa empiryczna skupienia trzeciego nie jest podobna do krzywej modelowej a krzywa skupienia czwartego jest całkowicie niepodobna.

Należy stwierdzić, że w populacji występuje skupienie podobne do przypadku opisanego przez krzywą modelową. Jest to skupienie kobiet, które doświadczyły ze strony rodziców (zarówno matek jak i ojców) na wysokim

¹ Obliczenia wykonane w pakiecie CurveFit programu R z wykorzystaniem współczynnika ζ – Aranowskiej

```
> c<-c(0.65, 0.5, 0.55, 0.7, 0.8, 0.5, 0.675, 0.65, 0.525, 0.6)
> x<-c(0.29, 0.72, 0.48, 0.23, 0.75, 0.48, 0.31, 0.74, 0.48, 0.32)
> k=10
> (var(x)+var(c)-(1/(2*(k-1)))*(sum((c-x)^2)))/(2*var(x))
[1] 0.1757901
> c<-c(0.65, 0.5, 0.55, 0.7, 0.8, 0.5, 0.675, 0.65, 0.525, 0.6)
> y<-c(0.62, 0.71, 0.34, 0.55, 0.73, 0.3, 0.72, 0.72, 0.31, 0.41)
> k=10
> (var(y)+var(c)-(1/(2*(k-1)))*(sum((c-y)^2)))/(2*var(y))
[1] 0.4401116
> c<-c(0.65, 0.5, 0.55, 0.7, 0.8, 0.5, 0.675, 0.65, 0.525, 0.6)
> z<-c(0.25, 0.16, 0.43, 0.42, 0.73, 0.38, 0.41, 0.43, 0.4, 0.35)
> k=10
> (var(z)+var(c)-(1/(2*(k-1)))*(sum((c-z)^2)))/(2*var(z))
[1] -0.03010977
> c<-c(0.65, 0.5, 0.55, 0.7, 0.8, 0.5, 0.675, 0.65, 0.525, 0.6)
> b<-c(0.23, 0.22, 0.29, 0.15, 0.23, 0.3, 0.23, 0.23, 0.29, 0.26)
> k=10
> (var(b)+var(c)-(1/(2*(k-1)))*(sum((c-b)^2)))/(2*var(b))
[1] -18.61917
```

poziomie obojętności i podwyższonym agresji. Drugie skupienie podobne (acz znacznie mniej) składało się z kobiet, których rodzice popełniali głównie błąd obojętności, ale również ulegali dziecku. Należy jednak zauważyć, że osoby z drugiego skupienia miały znacznie niższy wynik w zakresie cechy osobowości *Rozhamowanie* (Alfa minus).

Rezultaty

Wyniki uzyskane dzięki Konfirmacyjnej Analizie Czynnikowej potwierdziły, że trzy błędy: agresja, obojętność i uleganie są ze sobą skorelowane co oznacza, że współwystępują ze sobą. Rodzice stosujący agresję mogą również wykazywać się obojętnością lub uleganiem dziecku. To ważny wynik. Rodzic stosujący agresję może zatem również ulegać dziecku. Te dwie cechy się nie wykluczają.

Uzyskane wyniki przy pomocy analizy skupień oraz dopasowania krzywej modelowej do danych potwierdzają doniesienia psychoterapeutów, że osoby o wyższym poziomie cech antyspołecznych doświadczały w dzieciństwie przemocy ze strony opiekunów (Millon i Davis, 1996). Wynik ten potwierdza hipotezę trzecią. Wyniki uzyskane przy pomocy dopasowania krzywej modelowej ujawniły, że osoby te doświadczyły w dzieciństwie dużo agresji i obojętności ze strony rodziców. W zakresie tych dwóch zmiennych średnia normalizowana przekroczyła wartość 0,7, mówimy więc o wysokim poziomie agresji i obojętności. Trzeba również zaznaczyć, że zarówno matka jak i ojciec reprezentowali wobec córek te zachowania. Co potwierdza trafność hipotezy drugiej i trzeciej.

Dyskusja i wnioski

Doświadczeniem kobiet o podwyższonych wynikach w cesze *Rozhamowanie* – jak pokazało badanie – jest również uleganie dziecku przez rodzica, szczególnie matki. Rodzic ulega dziecku, jak zauważa Gurycka, ponieważ doświadcza słabości dziecka i chce go chronić (Gurycka, 1990; Szymańska i Aranowska, 2016).

To bardzo trudna konstelacja, która odciska znamienne piętno na doświadczeniu dziecka. Doświadczenie agresji ze strony opiekunów połączone z obojętnością wywołuje w dziecku poczucie odrzucenia. To niszczy jego empatię do innych osób, których będzie traktować przedmiotowo jak również zaburza umiejętności kontrolowania własnych stanów emocjonalnych, odraczania gratyfikacji potrzeb i niekorzystnie wpływa na rozwój kompetencji emocjonalnych oraz społecznych dziecka. Ciągłe poszukiwanie i pragnąc miłości, w innych szukać będzie potwierdzenia swojej wartości,

którą ma zaburzoną. Jak napisał Kernberg głęboka i złośliwa postać narcyzmu jest psychopatią (Pincus i Lukowitsky, 2010). Poszukując zaspokojenia swoich dziecięcych potrzeb stanie się człowiekiem dorosłym na służbie małego dziecka, którym będą dominowały potrzeby i zachcianki (Millon i Davis, 1996). Gonienie za tymi zachciankami, nieumiejętność odraczania gratyfikacji potrzeb, brak odporności na napięcia sprawi, że w życiu tej osoby pojawi się koło przemocy. Za wymyślone introjekty będzie się wyżywała na otoczeniu, niszcząc swoje relacje poprzez mechanizm jakim jest *acting out* (Millon i Davis, 1996). Prymitywne mechanizmy obronne jakimi są m.in. identyfikacje projekcyjne uczynią jej życie zupełnie odrealnionym. Co więcej całkowicie pogrzebią jej relacje z otoczeniem. Osoba stosująca bowiem identyfikacje projekcyjne zmusza swoje otoczenie do przeżywania tych stanów, których sama nie umie przeżywać, obrzucając innych projekcjami, przeniesieniami i przypisując im cechy oraz stany, które nosi w sobie a których tolerować nie umie aby wymusić na otoczeniu zachowanie na jakim mu/jej zależy (Grzesiuk, 2005). Oczywiście, ten prymitywny mechanizm obronny – opisany przez Melanie Klein – stosowany jest przez małe dzieci i służy do porozumiewania się z matką, gdy dziecko nie ma jeszcze rozwiniętej funkcji ego. Podczas gdy u dzieci spełnia funkcję rozwojową i jest potrzebny to u osób dorosłych świadczy o bardzo głębokim zaburzeniu (Grzesiuk, 2005).

Osobowość antyspołeczna to jedno z najgłębszych zaburzeń osobowości, o którym napisano też wiele błędnych informacji, np. przypisywaniem osobom wybitnej inteligencji. Ludzie o cechach osobowości antyspołecznej mają problemy z logicznym myśleniem i przewidywaniem skutków swoich działań (Millon i Davis, 1996). Jak można łączyć to z wysoką inteligencją? Problem z kontrolowaniem emocji, kombinowanie, kłamstwa, poszukiwanie okazji, aby innych wmanewrować w trudne sytuacje, a często zniszczyć ich dobra, aby zagarnąć je samemu (osobowość dysydencka) sprawia, że osoba antyspołeczna przypomina rozkapryszone dziecko, a nie wybitnego geniusza. Jeżeli jest skuteczna to tylko dlatego, że nie spotyka się z oporem. Jakikolwiek opór mu/jej postawiony sprawia, że się denerwuje i popełnia błędy, wszak jest to osobowość *rozhamowana*. Być może tu znajduje się wyjaśnienie tego trzeciego błędu, który stosowali wobec tych osób rodzice, mianowicie uległości.

Rodzice ulegają dziecku – jak podaje Gurycka – gdy spostrzegają jego sytuację zbyt trudną i/ lub – jak zauważa Szymańska – wycofują się z interakcji z dzieckiem, gdy dla nich samych sytuacja staje się zbyt trudna (Szymańska, 2017). Dziecko uczy się, że może postawić na swoim, płaczem, groźbami, szantażami wymusić od otoczenia to, co chce, jeżeli nie z własnej

woli to dla świętego spokoju dostaje to, czego żąda. Ten sposób rozwiązywania konfliktów poprzez wymuszanie stanie się jego schematami działania jako osoby dorosłej, nazywamy je schematem *dominowania i kontrolowania innych* oraz *manipulowania i eksploatowania innych* (Mellibruda i Sobolewska-Mellibruda, 2013). To klasyczne schematy osobowości antyspołecznej.

Przeprowadzone badanie w pełni potwierdziło doniesienia psychoterapeutów o przemocy doświadczanej przez osoby psychopatyczne w ich dzieciństwie. Dzięki teorii błędów wychowawczych oraz modelowi doświadczenia dziecka opisanego przez Gurycką można próbować odtworzyć doświadczenie tych osób jako dzieci (Gurycka, 1985). Wydaje się, że w przypadku osób antyspołecznych nie tylko doświadczenie przemocy, ale również słabości rodzica jest kluczowe dla tworzenia zrębów osobowości.

Opisane badanie było przeprowadzone na próbie kobiet. Jest to pewne ograniczenie tego badania.

W przyszłości przede wszystkim trzeba będzie dokonać powtórzenia badań przy wykorzystaniu narzędzi mierzących w sposób bezpośredni cechy antyspołeczne w celu określenia ich replikowalności i powtarzalności opisanego tu profilu doświadczenia osób antyspołecznych.

Bibliografia:

- Aranowska, E. (1989). Wskaźniki bliskości dowolnej krzywej do krzywej modelowej. *Psychologia Matematyczna*, 3, 99–114.
- Aranowska, E. (1996). *Metodologiczne problemy zastosowań modeli statystycznych w psychologii. Teoria i praktyka [Methodological problems of the use of statistical models in psychology. Theory and practice]*. Warszawa: Studio 1.
- Browne, M. W., Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In: *Testing structural equation models* (pp. 136–162). Newbury Park, CA: Sage.
- Deegan, J. (1978). On the occurrence of standardized regression coefficients greater than one. *Educational and Psychological Measurement*, 38(4), 873–888. <https://doi.org/10.1177/001316447803800404>
- Elder, J., Hill, T., Miner, G., Nisbet, B., Delen, D., Fast, A. (2012). *Practical Text Mining and Statistical Analysis for Nono-structured Text Data Application*. Oxford: Elsevier.
- Grzesiuk, L. (2005). Dynamika relacji pacjent-terapeuta. In: L. Grzesiuk (Ed.), *Psychoterapia. Teoria* (pp. 355–384). Warszawa: ENETEIA.
- Gurycka, A. (1985). *Skuteczność wychowania w świetle badań psychologicznych 1976-1979*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Gurycka, A. (1990). *Błąd w wychowaniu [Mistake in upbringing]*. Warsaw, Poland: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Hair, J. J., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Jöreskog, K. G. (1999). *How Large Can a Standardized Coefficient be?* Retrieved from <http://www.statmodel.com/download/Joreskog.pdf>
- Mellibruda, J., Sobolewska-Mellibruda, Z. (2013). *Poznawanie w celu pomagania. Studium osoby korzystającej z pomocy psychoterapeutycznej*. Warszawa. Retrieved from http://www.psychologia.edu.pl/images/stories/psp/pdf/STUDIUM_OSOBY_I_REKONSTRUKCJA_SCHEMATOW_2013-14.pdf
- Millon, T., Davis, R. (1996). *Disorders of Personality: DSM-IV and Beyond* (2nd ed.). New York, NY: John Wiley and Sons.
- Nowak, S. (2007). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pincus, A. L., Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological Narcissism and Narcissistic Personality Disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6(1), 421–446. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215>
- Raykov, T., Marcoulides, G. A. (2000). *A first course in structural equation modeling*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Strus, W., Ciecuch, J. (2017). Towards a synthesis of personality, temperament, motivation, emotion and mental health models within the Circumplex of Personality Metatraits. *Journal of Research in Personality*, 66, 70–95. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2016.12.002>
- Szymańska, A. (2016). Problematyka hierarchiczności – wyprowadzanie meta-cech w modelach SEM. In: *Diagnoza psychologiczna jako przedmiot badania i nauczania*. Poznań.
- Szymańska, A. (2017). Wykorzystanie analizy skupień metodą data mining do wykreślania profili osób badanych w badaniach psychologicznych [Using cluster analysis in the data mining method to draw profiles of participants surveyed in psychological research]. *Studia Psychologiczne*, 55(1), 25–40.
- Szymańska, A., Aranowska, E. (2016). *Błąd w wychowaniu. W stronę weryfikacji teorii Antoniny Guryckiej [Mistake in upbringing. Towards a verification of Antonina Gurycka's theory]*. Warszawa: Liberi Libri.